

Мих. Ситник

Залізничний СТОРОЖ

• 1947 •

Є. С. Зурмичев

МІХ. СІТНИК

ЗАЛІЗНИЧНИЙ СТОРОЖ

віршована повість

diasporiana.org.ua

1947

Художне оформлення В. Залуцького.
„A rei-guard (Ukrainian poem).

М ю н х е н

Невмирущій в серцях свого
народу — героїчній УПА
присвячує

АВТОР.

„Коли окупанти, винищуючи український народ, кладуть в одну могилу українських комуністів і комсомольців, петлюрівців, членів СВУ, націоналістів з-під проводу Степана Бандери і полковника Мельника, українських соціалістів і демократів, то чому ж українці спільними своїми силами не можуть усіх панівних окупантів загнати в таку ж могилу?!“

З партизанської газети „Оборона України“, за 1943 р.

КУЗЬМА

Нахмурилось розбурхане Поділля,
І дощ січе і стугоняє громи,
А ніч занудилась, мов напохмілля,
Упершись в землю чорними грудьми.

Затьмарився небес останній клопоть
І впали сльози із розлогих віт,
Пристала сива туча, наче шкапа,
Обгрушуючи з себе теплий піт.

У ніч таку ніхто не вийде з дому, —
Хоч в око стрель, глибока темнота...
А він собі іде назустріч грому,
Полою обгортаючи ліхтар.

Об шпали спотикається і мружить
Безсонні очі. Він до цього звик...
Нестерпно чвакає, намокла жужіль,
Вбиваючись у драний черевик.

Він кожную шайбу добре перевірить,
Він кожную рейку тричі обійде, —
Чи не розсунулись вони надміру?
Приглянеться, — чи не підмило де?

Він гордий з того, що в п'їтьму сувору
Йому спочинку і на мить нема.
Спокійні будьте, як проходить сторож
Із будки № 20, він, Кузьма.

Він тільки прикладе до рейки вухо, —
Відразу вчує — на якій версті
Гуркоче потяг. В бурю й заверюху
Той потяг пройде по його путі.

Хоч тридцять літ по жужелиці мулько
Було ходити, — він щаслив, однак,
Аби було лиш чим набити люльку,
Аби завжди в кишеті був табак.

Аби лиш знав, що у його сторожці
Спокійно спить усміхнена дочка,
Аби лиш був упевнений, що дощ цей
Нічим його дочці не допіка.

Й старий зітхнув. Усе його минуле
Постало перед ним тривожним сном,
Й, здалося, ніч разом із ним зітхнула,
Торкнувшись землі тупим чолом.

Згадалося: й тоді разом із громом
На службу йшов, накинувши башлик,
Аж раптом на переїзді глухому,
Здивований, почув дитячий крик.

„Не може бути! Мабуть, приверзлося, —
На колії дитя у ніч таку?“
Із жаху дибом піднялось волосся
І похилив він голову тяжку.

Воно лежало в мокрому ганчір'ї
Між шпалами, веначе цуценья.
Схилився над ним в гіркому неймовір'ї,
А потім бережно його підняв.

Заворушилось. Ручками малими
Шукало захисту і теплоти.
„А що ж тепер? Куди із ним ітимеш?
Кого гукать? До кого віднести?“

Питання плутались, як навіжені,
Трусилася дитина під дощем.
Шматочок цукру вийняв із кишені
І розстібнув сорочку під плащем.

Й вона замовкла і вона зогрілась,
І так заснула на його руках.
Віддавши їй тепло із свого тіла,
Він сам тоді тремтів, як мокрий птах.

Доцпентався насилу у сторожку,
У грубці розпалив, унісши дрів,
І, вкутавши її в свою сорочку,
Своїм диханням ніжки їй зогрів.

Лише у Бога він просив поради, —
Куди її подіти, віднести.
Й на думку спало — заявить в сільраду,
Аби уже покінчити і з тим.

Та потім передумав. Це ж не вперше
Приходиться стрічати байстрюків,
Вже не одне таке, під тином вмерши,
На тому світі проклина батьків.

Куди він понесе це немовлятко,
Щоб хтось ізнов закинув у куці?
Й життя ще не прожите, наче шматку,
Десь передавить потяг уночі.

І він її залишив, в голодовку ж,*)
Та серце щастям повнилося вщерть,
Хоч і не раз вже заглядала вовком
В його віконце ненаситна смерть.

І ось знайшлася і йому розрада, —
Оленкою він охрестив її.
Й не раз було від голоду, аж падав, —
Все віддавав для неї, сам не їв.

Збирав і полуниці і ожину,
Вишукував горіхи і гриби,
І видирав у дуплах мед бджолиний,
Видряпуючись на старі дуби.

*) Мовиться про голод на Україні 1921 року. (Ред.)

Воно ж — маленьке, тількищо з колиски,
А тут і молочка йому нема.
Чвалав удосвіта на пасовисько
Доїть овець колгоспних крадькома.

Те молоко доносив у долонях,
Минаючи густі чагарники, —
Щоб напоїть скоріше милу доню
Ще теплим молоком, щоб із руки

Вона пила його любов багату
І виростала щоб скоріш, аби
Його могла назвати рідним татом
І, як дочка, навіки полюбить.

І виросла вона. „Така ж прегарна!“ —
Казали люди, і радів старий.
Вона ж блукала в лісі, наче сарна,
Уміла із вітрами говорить.

Накликати зозулю опівночі,
На зорях ворожить про се, про те.
І вірила, що Иванової ночі
Десь таємнича папороть цвіте.

Радів старий, лише не міг збагнути,
Чого вона зітхає все частіш,
Чого в очах тих голубіє смуток,
Встромляючи йому у серце ніж:

Не догадався, що вже в ній весною
Любов шуміла, як вино густе...
Що пристрастю незнаю й німою
У серці в неї папороть цвіте.

СОН ОЛЕНКИ

Оленка спала, справді, як убита,
І снівся їй предивний сон: немов
Вона злітає янголом над світом,
Шукаючи собі свою Любов.

Вона її не бачить ще у вічі,
Але вже чує подихи її.
Та раптом з-поза лісу їй настрічу —
Лукава смерть у образі змії

Враз перетяла путь. Отрутну піну
Розбризкала із пащі наокіл
І зашипіла до Оленки гнівно:
„Га-га, з яких це, панно, міст і сіл

Несеш ти серце, щоб втопити в млості
Тремтячої знемоги? Що ж, заходь,
Мерщій заходь до мене впекло в гості,—
Щоб чисту душу не дістав Господь.

Ха-ха, чому, голубко, сплотніла?
Не бійсь, я вигою твою біду.
Мені лиш душу віддаси, а тіло
Сама я до Любви відведу.

Любов і Смерть не знають супокою,
Вони завжди у дружбі, як рідня,
І ділять порівну межі собою
Найвну жертву. Чорного коня

Велю я осідлать для тебе, панно,
Щоб скорше ти доїхала туди,
Де на межі одвічного кохання
Лишила я скривавлені сліди.

Іди ж до мене!" — і змія лукава
Вже підповзала з наміром страшним,
Аж раптом буря грянула — й заграва
Запломенилася, і з далини

Примчав, як дикий вихор, дивний вершник,
Враз біля змія присадив коня
І мовив: „Гей, це я почув уперше,
Щоб Смерть Любові та була рідня.

Ану, виходь до праведного герцю!
Я — посланець від Господа. Ходи!
Клянуся я своїм козацьким серцем,
Що буде жити з нас лиш хтось один!

Бо двом нема нам місця на цім світі..." —
І він із піхов вихопив меча
І кинувся, немов несамовитий,
Аж гад здригнувся й грізно засичав.

Ох, билися ж, як тільки можуть битись
Два вороги! Здолає хто кого?
Ось наступає змій, і кінь копитом
По каменю гарцює, аж вогонь

Стрибає в темінь золотим намистом...
Ударив раз — зігнувся меч в дугу,
Ударив вдруге — ізломилось вістря,
Задихався і роз'ятрив снагу.

Ударив втретє — впілив прямо в зуби,
Зламався меч і вивихнувся кулак,
І вже, здавалося, життя погубить
Відважний обеззброєний юнак.

Поглянула йому Оленка в вічі, —
Який красунь! Який герой-козак!
Які у нього очі, наче свічі,
Що голубим вогнем палають! Так,

Вона такого й ждала у сторожці,
Так невимовно ждала. Ось прийшов,
Та тільки ж Смерть стає вже переможцем,
Зубами хоче роздавить Любов.

Ось підступа до нього, щоб роздерти,
І без меча іде на ню козак.
Та враз над пащею лихої Смерти
Ударив грім, нависнула гроза...

Прокинулась. У шиби вітер дзенькав
І грім гримів — усе, як уві сні,
Лише немає того козаченька,
Що ніс любов на голубім коні.

І батько вже до неї промовляє, —
Це тількищо із служби він прийшов.
Ах, що там батько, як вона не знає,
Хто переміг, чи Смерть, а чи Любов.

Вона заснути так навіки хтіла б,
Аби побачить козака ізнов,
Бо в серці в неї смутком наболілим
Перемогла давно уже Любов.

ВІЙНА

Шулікою влетіла у сторожку
Ніким не ждана вістка про війну.
В руках застигла дерев'яна ложка,
Коли він юшку доїдав пісню.

До репродуктора прилипли очі, —
Війна! Ідуть фашисти-німаки...
І вже, як ствердження, йому гуркочуть
Понад лісами хижі літаки.

І вже ідуть військові ешелони,
Броневики маскуються гіллям,
І каркають жадобою ворони,
І пахне, кров'ю зрошена земля.

Війна! Із репродуктора аж свище:
„Відбито всі атаки в Кам'янці“,
„ По-сталінськи на грізнім бойовищі
Воюють ворошиловські стрільці“...

Перехрестивсь Кузьма: „Піду я, дочко,
В село. А ти замкнись і не вилазь“.
„Вертайтесь скорше. Застібніть сорочку...
Та заберіть з собою протигаз“.

Взяв протигаз, накинув через плечі —
Війна! Тепер наказ такий усім.

„Ха-ха, від газу захиститись є чим
І дівтору побавить буде чим“.

Війна! І вже наказ із райпарткому
Евакуватись людям на Сибір,
Ламать машини, а зерно й солому
Палить, щоб не дістав німецький звір.

Кузьма з досади голову повісив, —
Його лякає теж „німецький звір“,
Але ж чого поїде він до біса
Із долею своєю на Сибір?

Якщо вмирать, — то краще вже удома,
Чого йому втікати і куди?
Нехай втікають ті, що з райпарткому,
Що мають гроші, коні, поїзди.

Вони втікали на колгоспних конях,
Що приставали часто у путі.
Казали: „Йдуть до наступу червоні!“ —
Але ніхто вже вірить не хотів.

І переповнені вгинались авта,
Селянські діти, наче жебраки,
Дивилися благально вслід: „Зоставте
І нам же хліба, хоч шматок якийсь!“

„Ізменнікі!“ — у відповідь, мов камінь,
А навздогін їм падало: „Кати“!
Підпалені тремтячими руками,
Палали зерносховища й скирти.

Густою кров'ю вже земля намокла,
Хоч тут іще і не було боїв.
Скотину гнали, і скотина дохла,
Ніхто корів у полі не доїв.

Прощалися призовники із домом,
І матері ридали за дітьми,
А на Дніпрі гойдалися пароми,
Заповнені скотиною й людьми.

Знімалися погрози і прокльони,
А хтось, ізбожеволівши, співав,
Із прив'язу зірвавшись, навіть коні
Тікали на цей бік Дніпра уплав.

Ховалися у лісі дезертири —
Мобілізовані молодки.
Тривожились колгоспні бригадири:
„Ой, що ж, ой що ж нам скажуть німаки?“

Ми ж не з своєї волі виганяли
Своїх братів підпалювать скирти,
Хіба ж ми винні і хіба ми знали,
Що прийдеться нам до Сибіру йти?!“

За клунею повісився на вишні
Якийсь орденоносний бригадир.
І тішилися „куркулі“ колишні,
Кому вже добре давсь взнаки Сибір.

„Вже якось воно буде. Лиш не гірше б,
Аби земельку повернули нам,
А ми не мстиві, хоч і рани свіжі, —
Гріхи прощаєм навіть ворогам.“

Уже й гарматні падали за лісом,
Палала хата крайня у селі,
Стояв туман, як димова завіса,
І гавкали собаки в сивій млі.

А потім знову стихло. І розмову
Вже почина збентежене село, —
Як бомба розірвала десь корову
І як коня у когось опекло.

Як хтось десь німця бачив — „Ну
й солдат же,
Один такий, що наших треба три,
Та ще тобі як слово яке скаже, —
Візьми його, те слово — розбери!“

Хоч знали люди, що не легко буде
Слова німецькі розбирати їм,
Та твердо вірили в прийдешнє чудо
Наївним серцем і чуттям своїм.

...Доплентався насилу до сторожки.
Оленка спала. Засвітив ліхтар, —
Застигла в ющі дерев'яна ложка,
Й під стелею нудний дзижчав комар.

ЧОРНИЙ ГАК

Від гомону прокинувся на світанку
Кузьма й завіску на вікні підняв:
Іржали коні, гуркотіли танки
І метушилась сіра солдатня.

Біля сторожки ставили намети,
Над соснами кружляли літаки,
Із чорних дул зенітні кулемети
Випльовували голубі димки.

Тріпоче прапор, рветься із припони,
Мов непотрібний він на цій землі...
— Поглянь, Оленко, і у них червоний?
Поглянь, Оленко, може я осліп?"

— „Ні, правда, тату, тільки з білим колом,
Ще й чорний гак. А в нас, чи той, у тих —
На прапорі червонім — серп і молот“.
— „Ага, привидилось. А знаєш ти,

Оленко, серце чує щось недобре,
Ой, не наравиться*) мені цей гак“.
Навколішки став під Варварин образ
І в молитвах гарячих аж заляк.

*) Не подобається.

І от зайшли чотири офіцери,
Як ще він і молитись не скінчив.
Трусивсь Кузьма, як відчиняв їм двері,
Не знав, де посадити їх і чим

Почастувать. Оленка червоніла,
Коли один із них, красунь-юнак,
На неї глянув пильно так і сміло,
Немов старий знайомий. Чорний гак

Примітила на рукаві у нього.
І вмить згадала батькові слова. —
Той чорний гак приніс якусь тривогу,
І від думок боліла голова.

А німець вже дає Кузьмі сигару,
І він не знає як брать її у рот,
В руках тримає, наче дивну кару,
І думає: „А хай усім вам чорт!“

Дивилися на знімки, що на стінах
Були наліплені, на вишивки,
І вимовляли слово „Україна“,
Такі собі кумедні німаки.

З захопленням свої домашні знімки
Кузьмі й Оленці тикали під ніс,
І дивувався Кузьма: „В яких будинках
Живе німота в рідній стороні!“

Не вірилось: „Чудасія та й годі,
Щоб стільки скоту мати і ґрунтів,
Мабуть таки у їхньому народі
Не наплодилося таких чортів, —

Щоб вигадали каторжні колхози,
Податки, п'ятирічки, профінплян,
Щоб діти пухли голі на морозі,
Щоб бракувало хліба у селян.“

Думки давили душу, наче крига,
Хотів усе повісти їм Кузьма,
Та як не брався передать на мигах,
Вчорашні кривди — але все дарма.

„Ну, пане, ось колхоз узять, приміром;
Ти розумієш*), що таке колхоз?
Це „васізчас“ такий, що третю шкіру
Здере із тебе й пустить на мороз“.

Кузьма оповідав, сміявся німці:
„Я, я, вір**) розумієм — „васізчас“.
„Тож слухайте: й трави твоїй корівці
Ніхто тобі в колхозі тим не дасть“.

Щось герготили між собою нишком,
А потім той біляк-красунь сказав,
Моргнувши на Оленку: „Гут, Марішка!“ —
І шоколяду їй у руку вшхав.

*) розумієш **) ми.

Пішли. Від радості аж помолодшав
Кузьма. „Оленко, ось оце пани!
Які привітні, мудрі і хороші,
А я гадав, що не такі вони“.

В Оленки серцю стало тісно в грудях:
„Ні, не такий страшний той чорний гак,
Ні, ні, вони, хороші, мабуть, люди,
А особливо той бльондин — юнак“.

Такі думки їй душу гріли палом
Ясних вражінь, здавалась їм в полон.
І ось тепер раптово пригадала
Про лицаря напівзабутий сон.

„А може він — це той казковий лицар
З чужих країв до мене прилетів?
Ах, що це я, адже не все, що сниться,
Збувається у нашому житті“.

Так думала Оленка. У тенетах
Дівочих мрій розжеврювавсь огонь,
А поруч будки в похіднім наметі
Ридала і сміялася гармонь.

КОХАННЯ

Дедалі більш Кузьмі дратує нерви
Той молодий бльондин, що зветься Ганс,
Що носить сигарети і консерви
І вчить Оленку танцювати вальс.

Вона вже й по-німецьки трохи вміє
І вже сумує, як його нема.
І працею якоюсь тішить мрію, —
То пересаджує червоний мак,

То поливає папороть зів'ялу,
Виполює берізку і будяк...
„Воно й нічого, хай би забавлялась,
Та хто зна, що гадає той німак.

Візьме її та й голову закрутить,
А сам піде на фронт чи в рідний край...
Ех, молодосте дика, незбагнута,
Пощо старого кидаєш в відчай?“

А як приходив Ганс — шептала: „Лицар“.
Він на руках її до лісу ніс,
І від Кузьми дівочі таємниці
Приховував густий подільський ліс.

Його любимі рвала маргаритки,
А він — її волошки і ромен,
І день минав так непомітно швидко,
І кидав сльози їм на плечі клен.

Шептав про пізній час і про розлуку...
„Auf Wiedersehen Helene“*), — каже Ганс
І тисне їй так ніжно-ніжно руку,
Наспівуючи віденський романс.

„Auf Wiedersehen“ — Пішов, немов пів серця
Забрав з собою цей чужий вояк...
„Ех, батьку рідний, сердься, хоч не сердься,
А вже Оленка не липе твоя...”

Здавалася тюрмою їй сторожка,
Давили і тривожили думки...
І пахли маргаритки і волошки
Коханням першим, стиглим і п'янким.

*) До побачення.

МИНУЛИ ДНІ...

Минали дні, за ними хмурні тижні,
І ось зима вже шепче довгу річ...
Мов молодиця у спідниці нижній,
Задихана, прийшла у темну ніч.

На соснах ген розвішала білизну, —
Аж до землі нагнулося гілля.
Мов парубок, у лісі вітер свиснув —
І від луни аж репнула земля.

І, засоромившись від того свисту,
Умить на себе натягла вона
Сріблясту плахту, льодове намисто
Та ще й хустину з білого сукна.

Ішла лісами, балками, ярами,
Ішла і не знаходила доріг
Й, ображена, пухнатими руками
Жбурляла сум на землю — перший сніг.

А потім закрутилася у танці, —
Метелилась вона, аж гай шумів,
Хиталися дерева, наче бранці,
Приковані до срібних ланцюгів.

Стирчав на небі місяць, як загадка
Земного смутку і небезних чар,
І зорі кліпали, немов дівчатка,
Наївно виглядаючи з-за хмар.

* * *

Минули дні тривожні і туманні,
І відкотивсь гарматний гул на схід.
Зосталися в тяжкім розчаруванні
Ті, що надіялися жить, як слід.

Лишилися ті ж самі колективи,
Ті ж самі бригадири, як на зло,
І, як давніш, у кооперативі
До продажу нічого не було.

„От так діждались! От так „визволите ль“!
А щоб тебе хвороба узяла!“ —
Тяжкий прокльон, журбою перелитий,
Котився від села і до села.

Й злові німецькій не було спочину,
Вигукували: „Унтерменшен, швайн!“
Нову Європу на селянських спинах
В подробицях розписував нагай.

Ходили в кожную хату: „Матка, яйка!“
— „Ой, людоньки, їй-Богу, що нема!“
І знов свистіла катова нагайка,
І німець з діда чоботи здіймав.

Дісталосся й Кузьмі. Одної ночі,
Коли переїзд снігом замело, —
Німецький „шеф“ ударив межі очі,
Кузьму, аж око кров'ю запливло.

„За що, собако? А хіба я винен,
Що з вас глузує навіть і зима
І що для тебе в люту хуртовину
Між нами чудаків таких нема,

Щоб на морозі, виснажені й голі,
За 20 марок чистили вам путь,
Щоб легко так неволю на неволю
Змінили люди, погасивши лють.

Порозбігались хлопці. Так і треба!
Порозбігались всі, лише Кузьма
Ще ходить, хижий звірю, біля тебе,
Бо для Кузьми втекти куди нема.

Та ще й Оленка ходить із тим німцем,
Хоч він на вас не схожий, не такий,
А все ж — німак. Нехай побачить він ці —
Даровані німецькі синяки.

Це ж він сміявся і мені не вірив,
Коли розповідав я про Сибір,
А це хіба не гірше від Сибіру, —
Коли при всіх ув очі б'ють тобі?

Ні, вже така в нас, українців, вдача, —
Ми звикли у свої тяжкі літа, —
Що б'ють тоді нас, як ніхто не бачить, —
Тоді, здається, і болить не так.

Гай-гай, чужинцю, як вже не брешти ти,
Ми вивірили на „своїх“ — чужих, —
Що з вами тяжко чесно говорити
Й ніяк не можна чесно вам служити.

Але немає виходу другого,
А віпатись не хочеться ніяк,
Й по світу ходиш, поки тягнуть ноги
І поки голова іще твоя“.

ТІНЬ КАРМЕЛЮКА

Неслась по селах чутка таємнича,
Із хати в хату, з уст до уст така, —
Що по лісах подільських з буйним кличем
Шугає мстива тінь Кармелюка,

І окупантам не дає спокою,
Перетина обом катам путі,
І хлопці вже шикуються до бою,
Приймаючи присягу на хресті.

З ім'ям Петлюри і з ім'ям Тараса
Ідуть ті непоборники на бій,
І їхньої хоробрости окраса —
Тризуб і прапор жовтоголубий.

То месники звитяжні, буревійні,
То волелюбці вперті і прості.
У них лиш Україна Самостійна
Стоїть зорею на яснім путі.

І насторожилися подоляни,
Благословляючи той рідний клич.
Надією цілющою їм рани
Отерплі перев'язувала ніч.

І рвавсь терпець в гарячому чеканні,
Стікала кров і капала на сніг,
Й надія меркла, як зоря остання,
Не освітивши до кінця доріг.

„А як же знайдеш їх в густому лісі,
Напризволяще кинувши сім'ю,
Коли й своєї тіні тут боїшся,
В скривавленому рідному краю.

Петлюра наш і наш Тарас! Та як же
Натрапити в заметах їхній слід?
І хто до них прямі стежки покаже
І розповість про чин святий, як слід?..“

Були ще безпорадні подоляни,
Хоч кожен рвався і чогось чекав...
Іще тоді губилася в туманах
Велична й мстива тінь Кармелюка.

ПОДОЛЯНКА

Оленчиного щастя тільки трошки,
Його початок — як приходить Ганс,
Його кінець — як залиша сторожку,
Насвистуючи віденський романс.

Та для Оленки більше і не треба,
От тільки батько сердиться чомусь.
Ну, добре, вже розкаже коливнебудь
Усе з початку й до кінця йому

Про те, як хоче Ганс в далекий Відень
Її в свою відпустку повезти,
І що назад вона із ним приїде
Уже як жінка Гансова. І ти

Не будеш, батьку любий, більше гнутись
На коліях в погоду навісну, —
Закінчиться війва, а з нею смуток,
Поїдемо разом в Німеччину.

В Німеччину поїдемо? А як же
Зостанеться самотнім рідний ліс?
А хто ж то про любов йому розкаже,
Розкриє серце — радощі і злість?

А хто зозулю буде викликати,
Як сонце за дерева упаде?
Для кого будуть ранком шебетати
В ліщині перші солов'ї? А де ж,

В яким краю вона іще побачить
До болю рідний цей подільський ліс,
Де молодість її цвіла гаряча,
Де стільки радості було і сліз.

Березові світанки. Дальні стежки,
Заметені снігами... Скільки їх!
І на ялинках льодові сережки,
Що сріблом талим капають на сніг.

А потім знов прихід весни нежданий, —
Кленовий сік і журавлів ключі,
І на душі любови свіжа рана,
Яку собі наснила уночі.

„Чи ж винна я, що серцем і душею
Вже віддалась тому, кого люблю?
Що скоро так над юністю моєю
Сплели вінок русалки із жалю?

Нехай плетуть від ночі і до ранку,
А день прийде, — розвіються жалі...“
Ех, подолянко, люба подолянко,
Найкраща квітка на моїй землі!

1943 - й РІК

Із двох сторін — із заходу і сходу
Підкравсь, мов злодій, 43-й рік
Й для нашого великого народу
На Україну горе приволік.

Із заходу — вогонь, із сходу — хуга —
Перехрестились в місті і селі.
Нова біда, нестерпні муки й туга, —
Аж не вміщаються на цій землі.

Нова біда: грабують німці села
І підлітків гуртують у ясир.
Ридають матері під сміх веселий, —
Регочеться вгодований опир.

Нестерпні муки: тісно у в'язницях, —
І ти лаштуєш нам концтабори;
Твої мисливці б'ють, як дику птицю,
„Большевиків“*), загнавши у яри.

*) Не раз німці розстрілювали українських революціонерів, і, оправдовуючись, називали їх большевиками.

І туга: дивна туга за минулим, —
„Якщо немає кращого, то хай
Вертається старе у очі мулом,
Принаймні не свистітиме нагай.

Чого ж до нас прийшли ви, дикі орди?
Жили б собі ми у однім ярмі,
На вулиці не били б нас у морду
І на стовах не вішали б на сміх...”

Які дива! Жадають люди ваші
Те, що кляли ще вчора і колись.
Ой, чорний кате, наварив ти каші,
Тепер розхльобуй сам, хоч подавись!

Ти чуєш, як шумлять ліси дрімучі? —
Іде „Рубаха“, „Красная метла“*),
Й деруть твої прапори на онучі
Вошиві мужички із-під Орла.

А вчора в зайнятій селі „Потапи“
Лише віддерли чорний гакенкройц**))
Й залишили собі червоний прапор,
Той прапор ваш—тепер вже ставім „свой“.

*) Так називались советські партизанські загопи.

**) Знак на німецькому прапорі, свастика.

Ще одна дрібниця — перевірте,
Підіть в село, що зветься Лип-Скиток, —
Побачите на дубі крайсяндвірта, —
Гойдається. Спитаєте, чи той

Це висить пан, що вчора збив до крові
Вдову, що продала своє теля?..
Гай-гай, питань усіх не перемовиш,
Встає під вашим чоботом земля!

Мінують колії, зривають авта,
Вистрілюють есесів, як ворон.
Тікайте з нашої землі, тікайте,
Бо виб'ють до ноги, візьмуть в полон!

І майорітиме червоний прапор
Із ваших перероблений знамен
Аж по Берлін, у шерехатих лапах
Азійських всеоб'єднаних племен.

Ваш гакенкройц уміло перетопить
На серп і молот азій моноліт.
Й очима косими Нова Європа
По-вовчому закліпає на світ.

За це ж, за це похмурі партизани
Степами українськими ідуть.
З Узбескістану, тундри і Рязані
Розходиться і сходиться їх путь.

А ти ж за що, подільцю чи херсонцю,
Біжиш ночами у Холодний Яр?
Чи може скучив за кремлівським „сонцем“,
Що довго не виходить із-за хмар?

Зітхає наш земляк: „А що ж, як німці
Здирають третю шкуру? Ну, а що ж,
Коли сидять вони вже у печінці?
Біда, хто зброї взятися негож!“

Й хрипить земляк наш, ідучи в атаку:
„За родіну! За Матушку! Вперьод!!!“
І чорний ворон в унісон їм кракав,
Спиняючи над ними хижий льот.

Шумів Дніпро, образою по вінця
Наповнений, аж випинався лід...
Ой, не хотів Дніпро пускати чужинців,
Одних на захід, а других на схід!

ВЕСНА

Прийшла весна. Бубнявіють порічки,
Господарі везуть на поле гній.
Біжить забрьохана кульгава тічка
Поперед псів по вулиці брудній.

І хлопчаки під верескливий гомін
Біля калюж закачують штанці.
В торішній копирсаються соломі
Біля повіток мокрі горобці.

І ремигає встояна скотина,
Порепана. худа, у кізяках.
І свині, настовбурчивши щетину,
Ганяють по некопаних грядках.

І чорногуз на клуні вже гніздиться,
В кублі старому поправляє хмиз.
Хати білують жваві молодичі,
Вікониці малюють і карниз.

Сокочуть кури, кубляться у смітті,
Кричить бабуся на курей: „Акии-ш!“
А дід витрушує старе лахміття:
„Чого на Божу птицю ти кричиш?“

Нехай собі радіє птиця Божа, —
Прийшла ж весна, кахи-кахи, прийшла.
Від печі поперек отерп, і гоже
Йому б теєр покуштувать тепла“.

Тепла! Щоб діду розігріти кості,
І для дівочих молодих грудей...
Тепла! Для плоду, для жаги і млости,—
Для скоту, для собак і для людей.

І киди сонце щедрю позолоту,
Кипить, снагою сповнене ущертъ,
Й не віриться, що йде життю навпроти,
Ховаючись від сонця, хижа смерть.

Та що там смерть! Бубнявіють порічки,
Господарі везуть на поле гній,
Біжить забрьохана, кульгава тічка
Поперед псів по вулиці брудній.

* * *

Була неділя вербна. Йшла Олена
В село до церкви посвятить вербу.
Сідав туман на погорбах зелених,
На травах розстеляючи журбу.

А коло церкви уже повно люду,
Розсілися старці біля воріт.
І полонений, оголивши груди,
Показує шрапнелі синій слід.

Без ніг, без рук каліки-небораки
Співають, плачуть, моляться, мовчать, —
А ось тому немає чим і плакати,
Лиш пустота одна в його очах.

О, як багато горести і лиха
Таїш в собі ти, доле, для людей!..
А он в лахмітті молода старчиха
Двох немовлят притисла до грудей.

В коробках з-під консервів, у кашкетах,
Назбирані з трудом таким тяжким, —
Неначе миряться чужі монети —
Німецькі марки й „наші“ копійки.

Якось вдова схилилася над старцем, —
І просить помолитись „за впокій“
І довго перелічує на пальцях, —
Кого забито на війні лихий.

По кожнім імені дзвін ставить крапку,
Протягну і важучу крапку — „Бо-мм!“
Далекий мандрівник скидає шапку,
Сльозу навислу втерши рукавом.

Оленка також подала б на частку,
У неї ж мати вмерла, лиш вона
Дивується, чому в її граматку
Не записали матері. Хто зна?

Питала в батька, але неохоче
Відповідав їй: „Вмерла, от і все“.
Більш не питала. Мабуть, він не хоче
Смутить її, нагадуючи це.

Була вона щаслива і крилата,
Бо навіть і не думалося їй, —
Що, може і за неї рідна мати
На частку подає за упокій!“

ГІСТЬ З ВОЛИНИ

Виходили із цекрви. Йшли гуртами,
Прощались біля кожного двора.
Дівчата жартували з парубками,
І „билася“ вербою дітвора.

Шепталися: „О шостій у долину
Приходь з сусідом“.

— „Добре! А чого?“

— „Якийсь панок приїхав із Волині,
Так от приходь, послухаймо його.

Якісь привіз газети і журнали,
І в них про нашу пишеться біду.
Там, кажуть, Гітлера намалювали
У образі шакала на льоду,

Що лиже плями жадібно червоні
І чорні зуби вишкіря на схід;
Іде й не бачить, скільки ополонок
Йому наш понарубував нарід...

— — — — —
Усе село зійшлося у долині,
Не тільки молоді, прийшли й діди.
А гість їм каже: „Слава Україні!“
Й не знають, що йому відповісти.

Лише діди невлad: „Навіки слава!“
А дехто — „Слава Господу Христу!“
І хлопцям ніяково і цікаво, —
Таке вітання вперше чують тут.

„Так от, панове й друзі-побратими, —
Почав свою промову дальній гість, —
Чи довго ми іще ярмо нестимем
Й терпіти будемо німецьку злість?“

До вас прийшов я з рідної Волині,
Як посланець, як воїн і як друг,
Від армії, що стяги жовтосині
Поставила святих ідей довкруг.

Ми з честю того прапора нестимем,
Змагаючись в нерівному бою!
Поділений чужинцем на частини,
Єднається народ в одну сім'ю.

Волинь стоїть поміж двома вогнями,
Волинь не може втриматись сама,
Ми віримо, що й ви підете з нами,
Як з нами братня йде Галичина.

Ми за Державу б'ємося Соборну,
Що славиться від Дону аж по Сян.
Нехай же Україна нас пригорне,
Хай нас обвіє вітер-партизан.

Так от, ми вличем вас. Хто має совість,
Хто може ще в руках тримати кріс
Й коритись хто не хоче німакові, —
Нехай втікає в партизанський ліс.

Кого в німецьку забирають бранку, —
Хай добирається вночі туди.
Всеукраїнська наша партизанка
Лиш мужніх прийме у свої ряди.

А в лісі вже ніхто з вас путь не згубить,
Знайдете легко наші курені, —
У нас на шапках золоті тризуби,
У нас в очах негаснучі вогні.

Ну, хто з вас, друзі, на священне діло
Не пошкодує молодечих сьл?"
І він скінчив. Юрба загомонила,
То тут, то там знялися голоси:

„Воно то так. То, дійсно, наша справа,
Й не знайдеться між нами яничар“.
— „А що воно таке, ота „держава?“
Чи гетьман буде, чи король, чи цар?“

„А як з земелькою? Кому і скільки
Наділять? А податки? Це вопрос“),
Який у нас сидить в самих печінках,
Який не знищив навіть і колхоз“.

*) Питання.

„Громадо!—слово взяв сільський учитель,
Ідеться зовсім тут не про царів,
А лиш про нас, щоб вільно нам зажити,
Щоб ми були самі господарі.

Держава наша — це як рідна хата,
В якій було б і сонце, і тепло,
В якій би місця вільного для ката
Між нами вже довіку не було б“.

„Миряв! — хрест підняв отець Методій, —
Держава — це душі священна плоть,
Держава наша — це той храм народній,
Який благословив і сам Господь“.

„Так от де наша правда, сила, згода, —
Христилися діди, — Ідїть, сини!
Хіба ж ви не петлюрівського роду?
Хіба ж не козакми ми з давнини?“

Виходить наперед коваль Микола:
„Товаришу, мене пиши у лїс,
Я у руці згинаю дві підкови,
Хоч і не знаю, що таке той „крїс“.

Піднявся швець: „Пиши! Хіба ж не брат вам
Такий злидар, як я, а те дарма,
Що я також в руці, крім шила й дратви,
Путнішого нічого не тримав“.

„Це ж будем ми господарі у себе,
І буде кожен сам для себе пан?..
Пиши й мене, коли й таких вам треба,
Я з клятої „Рубахи“ партизан“.

„Прийміть мене, мій батько був в Петлюри!“
— „Мене, бо ж мій — під Крутами поліг!“
Подоляки знімалися, як буря,
Ніхто їх зупинити вже не міг.

Гарячі хлопця! Піддають охоти
Для помсти свіжі рани на душі.
„Підем вночі колошкати німоту,
Візьмем сокири, коси і ножі!“

На полустанок підем, до наметів,
І виріжем німоту, як собак!
Спиняв їх гість: „Постійте, друзі!“ Де там,
Ніхто не слухав гостя вже однак.

„Виводьте коні, натягайте сідла —
І гайда в ліс, сьогодні, в пюю ж мить!“
Оленка затремтіла і поблідла:
„Ах, Боже мій! Ой, що ж мені робить?“

Казали, що підуть на полустанок,
А як же Ганс? Вони ж заб'ють його!
Ні, ні, іще для мене часу стане,
Щоб Ганса попередити“. Бігом

Вона прибігла, мов несамовита,
Розпатлана, задихана, бліда.
А ось і табір. Вартовий. „Ich bitte
Den Hans ich möchte sehen. Ist er da?“^{*)}

„Немає Ганса. Ну і слава Богу“,
А вартовий питає: „Was ist los?“^{**)}
Ні, цьому німцеві уже нічого
Вона не скаже: „Ach, ich wollte blos

ihm etwas sagen“^{***)}. Тільки Ганса шкода,
Її коханого, а тих — дарма.
Вона вже знає, що то за порода
Німецьких псів. А милого нема.

Тепер байдуже. Хай цієї ночі
(Лише цієї!) німців розметуть.
Вона також цих варварів не хоче,
Вона також пізнала вже мету,

Героїв тих, що із лісів Волині
Йдуть з правдою в її подільський ліс.
О, Господи, нащо в лиху годину
Кохання їй таке тяжке приніс?!

*) Я хотіла б бачити Ганса. Чи він тут?

**) Що трапилось?

***) Я лише хотіла йому щось сказати.

ПОМСТА

Вони зненацька табір оточили,
Коли ще німці спали. Йшли у бій,
Хоч в них було в три рази менше сили,
Зате відваги у три рази більш.

З усіх боків ударили, як буря:
„Ніхто живим не вийде звідсіля!
Ура! Ура!*) За Симона Петлюру!“ —
Сміялася і плакала земля.

Була розправа з німцями коротка, —
Ліс запалав, нема втекти куди.
І німці бігали в самих сорочках
З вогню в огонь, із диму знову в дим.

І не могли дістатися до зброї,
І не знаходили своїх рушниць.
Між полум'ям і темінню нічною
Їм видавався кожен кущ страшним.

*) Це ще не були свідомі українські партизани і тому вигуком „ура!“ (а не „слава“) по старій звичці висловлювали свій настрій.

Із косами, із вилами й ножами
Перетинали путь утікачам.
І жеребці налякані іржали,
Прив'язані в кущах то тут, то там.

Коваль Микола вскочив в саму гущу
Із двоцудовим молотом в руках:
„Ану, виходь, помірятись, хто дужчий!
Ах, мать твоя така перетака!“

Але ніхто на поклик той зловіщий
Не мав охоти стати віч-на-віч.
І німців молотом коваль періщив,
Аж голови котилися із пліч.

„Ага, так ви лише тоді відважні,
Коли в руках тримаєте меча!
Ану, Сашко, голоблею відваж їм
По справедливості, хай не кричать!“

Й „відважували“ на своїх терезах,
На око брали перестиглий гнів...
І ніч, настромлена на жовтих лезах,
Скидалася в ту мить на ворогів.

На щоглу видерсь швець Перепелиця,
Відв'язуючи триметровий стяг:
„Оце так штука бабі на спідницю,
Здається, й з шовку, взяв би його враг“.

Виносили з палаючих наметів
Білизну, черевики, пояси,
Пістолі і гранати й кулемети, —
Вперемішку скидали на вози.

Без пострілу, без жадного відпору
Здавалися останки німаків.
Підходили, піднявши руки вгору,
Такі „невинні“ і смішні такі,

Неначе й не вони ще вчора гадом
Сичали в кожній хаті у селі.
Та не було нікому з них пощади, —
Повісили, й ніхто не пожалів.

Ген місяць вплив самосуд освідчить...
„А далі що? Куди тепер підеш?“
Дивилися один одному в вічі
Й поради не знаходили ніде.

І жили напинав раптовий страх —
„На кого ж кинем сім'ї ми тепер?“
І серце краяла досада гостра,
Й зневір'я в душу падало тупе.

Верталиєсь мовчазні, сумні, туманні,
Немов не раді тому, що було...
На небі місяць ставив знак питання
Над тим, що прийде завтра у село.

СМІХ, ЩО СИЛЬНІШИЙ ВІД СМЕРТИ...

Прищулилось у вибалці й зітхає,
Передчуваючи біду, село.
Наїхала есесів вовча згряя,
Наїжили багнети гостре зло.

Вони заходили до дядька в хату,
Прикладом виганяли на майдан.
І навіть вітер, чуючи розплату,
Шугав по лісі, наче партизан.

А кат на дереві чіпляв мотузки,
Втираючи з чола полою піт,
І очі в нього, як червоні кузки,
Стрибали на всі боки із орбіт.

Зігнали їх, штовхаючи у груди,
Поставили над яром всіх уряд.
Питали матері: „Ой, що ж їм буде?“
Колишучи байдужих немовлят.

Плічми здвигали сиві дідугани:
„То це, виходить, що і нас, калік,
Чорти ці записали в партизани?
Велика честь наш увінчає вік!“

Так, так, велика!.. Вишкірились дула,
Завмерло у чеканні кілька сот.
Перекладачка сучкою зігнулась,
Заглядаючи офіцеру в рот.

Той офіцер, такий привітний з виду,
Що не пасує зло йому ніяк;
Він усмішку незрозумілу кидав,
Обперши підборіддя на кулак.

Поважно запалив товсту сигару, —
І спокоем закучерявивсь дим
Над трупами живими, що на кару
Чекали скорбно з поглядом німим.

Чекати довго їм не довелося,
Дотліла вже сигара у вустах,
Бджолою вітер у його волоссі
Зашелестів, уп'явсь, як тиха мста.

Перекладачка хитро очі жмурить,
Байдуже їй, що каже офіцер:
„Так ви хателі нового Петлюру
На Україне заіметь тепер?“

Вас расстреляют всех, но перед етим
Пасмотріте, кака я смерть на масть"...
Ведуть його, штовхаючи багнетом,
И ніхто не може коваля впізнати.

Обкручені на спині дротом лікті,
Лице опухле, все у синяках,
І кров просочується крізь лахміття,
По чоботах забруднених стіка.

За ним вели шевця Перепелицю,
І все чомусь сміявся дивний швець:
„Дурні ми, що у руки їм далися,
Ха-ха, то це, виходить, нам кінець?”

Припала честь нам завелика, брате,
Дались ми добре мабуть їм взнаки.
Хотять побачити, чи умирати
Уміють наші хлопці-козаки”.

До них юрба прилипнула очима,
Завмерши в беспорядності своїй...
А на сухій березі понад ними
Гойдавсь на вітрі мотуз, наче змії.

Ішли хвилини смертною ходою,
Одна... і друга... й третя... Кат устав.
Заціпились мовчанкою німою
У подолян порепані вуста.

Як велетні, стояли побратими,
До сонця повернувшись лицем,
Й таким малесеньким здавався між ними
Урочисто-суворий офіцер.

Натішившись сам собою вдосталь,
Дав офіцер наказ, і вояки
Розв'язували їх. Тріщали кості,
І рвався дріт, не злазячи з руки.

„Ха-ха! — аж заливався Перепелиця, —
Не можете перекусити дріт!
То ваші зуби не беруть і криці,
А як же вам перекусити світ?“

І не могли вже стриматись від сміху
Подільці, втерши сльози на очах.
І ця жорстока передсмертна втіха
Була сильніша за навислий жах.

„Ха-ха! — І офіцер поблід від злости.
Шевцю у вічі глянути не міг.
Із-заду підійшов. Ударив постріл.
„Ха-ха“, — жбурнув катам вогнений сміх.

Підходили і спереду, і ззаду,
І падав постріл знову, ще і ще,
Стояв Перепелиця і не падав,
Обпершись об дерево плечем.

„Ха-ха, погані ваші пістолети,
Для мене куля ваша замала,
Ха-ха, такої кулі не знайдете,
Щоб нашу Україну узяла“.

На скронях в ката виступили жили.
Гуртом накинулися, збили з ніг,
Зубами гризли, чобітьми давили,
Топтали горло, щоб спинити сміх.

Без стогону замовк Перепелиця,
В юрбі хтось зойкнув, хтось зомлів і впав.
Рвонувсь коваль,—у груди вгрузла криця
Намірених багнетів. Так стояв,

Настромлений з усіх кінців на леза,
На шию кат мотузку вже натяг...
І плакала розпатлана береза,
Як сива мати над своїм дітям.

* * *

Загнали їх у церкву і замкнули
Та й підпалили із усіх кінців.
У полум'я упав з тривожним гулом,
Як пам'ятник для них, столітній дзвін.

Той гул провісся над Поділлям громом,
Розбуджуючи земляків від сну...
І жовте сонце в небі голубому
Вінчало перемогою весну.

ПРОЗРІННЯ

І знову жеврів гнів. Їдкою сіллю
Сідав на рани пережитий день.
Під літнім сонцем в'януло Поділля,
Лягали спати села без пісень.

І не ходили більш на вечорниці
Дівчата з парубками до вдовиць,
І навіть соловей біля криниці
Із щebetом гнізда свого не вив.

Не били в бубни на гучних весіллях,
І оковиту не пили свати...
Нові й нові скривавлене Поділля
На кладовищі ставило хрести.

І трупом тхнув нев'янучий барвінок,
Журбою під ногами шелестів...
Була розп'ята ненька-Україна
Двома катами на однім хресті.

* * *

Під вікнами сторожки білі квіти
Губилися в густому спориші,
Бо для Оленки це гаряче літо
Холодним смутком розцвіло в душі.

Приходив Ганс, як завжди, вечорами,
І знов, як завжди, сердився Кузьма,
Хоч вже не бігали за волошками
Удвох у ліс від нього крадькома.

В Проскурів хоче Ганс її повезти
В неділю. Там відвідають кіно.
У штабі буде бал... Нова оркестра...
В буфеті — добрі тісточка й вино.

Хвалився він, що вже відпустку скоро
Отримає — за тиждень чи за два.
Оленка удавала з себе хвору,
Мовляв, болить у неї голова.

Хай він іде, вона засне хоч трошки,
Хай вибачить їй, що вона слаба.
Як видужає — знову по волошки
Підуть туди, де шелестить верба.

В думках його кляла: „Лукавий кате,
Мені відомо про твої діла.
Й такого душогуба ще кохати?
Та я й себе навіки прокляла

За те, що помилилась, так безсило
Тобі віддавши серце, і за те,
Що й досі ще тебе не отруїла
Тим зіллям, що ніколи не цвіте.

Ти не викривлюй усмішку померклу,
Я знаю все спочатку й до кінця, —
Як ти спалив людей, загнавши в церкву,
Як ти замучив коваля й шевця.

Але чекай, розлука ця остання
З тобою буде трохи не така,
Бо ж за моє обмануте кохання
Замало ще твоєї смерти, кат!"

Приходили учора хлопці з лісу,
Казали, що ведуть із німцем бій,
Що скоро й Ганса на стовпі повісять,
Й питали, чи його не шкода їй.

Вона ж всю душу їм тоді розкрила,
Клялася, що готова в ліс іти,
Що в неї знайдеться ще досить сили,
Хоч би носити міни під мости.

Тоді поставили питання руба, —
Якщо зробити справу їм могла б,
Хай удає лише, що Ганса любить,
В Проскурів їде з ним. А там у штаб

Коли зайде, хай хитрощів дівочих
Враз добере й, пустивши їх у хід,
Дізнається, якого дня чи ночі
Очікувати їх у лісі слід.

І скільки війська, і які гармати,
З якого боку наступ буде йти.
Про все, що тільки зможе, треба взнати
І вісті якнайскорше принести.

Нехай вона собі затямить добре —
Цю справу доручає їй УПА,
УПА, що щедра тільки на хоробрість,
А на похвали тиха і скупа.

„Гаразд, умру, а все для вас дістану, —
Оленка згодилася. Ідучи
Від неї, доручили партизани
Їй розповсюдити „Ідею й чин“*).

„Усе зроблю і від гріхів очищусь,
Помщусь за себе і помщусь за всіх!
Бо краще вмерти вже на бойовищі,
Ніж лащитися до скажених псів.

Але нічого, ласка це остання,
Ідіть! Під вами заgrimть земля!
Побачите, як коштує кохання —
Предорого в ласкавих подолляні!“

...І вже Оленці хочеться радіти,
Немов би й крига одлягла з душі...
Взяла граблі й сапу, пішла до квітів,
Що білим смутком в'яли в спориші.

*) Підпільний революційний часопис.

ПЕРЕДГРОЗЗЯ

Кузьма насупивсь, по подвір'ю ходить,
Уже й на гнів не вистачає сил:
„Біла мені з Оленкою, та й годі,
Таки поїхала, хоч як просив.

А я ж казав: „Та плюнь йому ти в морду,
І не сором на старості мене!
Твоє кохання з тим німецьким чортом
Мене в могилу скоро зажене.

Така тобі неслава і безчестя, —
Поглянь — у нього руки у крові;
Поглянь, то ж кров твоїх братів і сестер,
Яку уже нічим не змиє він“.

Так ні, таки повіялась в Проскурів,
Гуляє там із ним уже два дні.
Ех, дочко моя люба, ех ти, дура,
І як, скажи, тебе провчить мені!

Просила, щоб я вийшов зустрічати
Сьогодні ввечері. Ну й вилаю ж, як слід.
Приїде потягом, що о десятій
Притишує на полустанку хід.

Коли б не темінь, щоб ставав цей поїзд
(Ще ж під колеса попаде, бува),
Не вийшов я б до тебе, Бог з тобою,
Уже і так сивіє голова”.

Ще довго викидав слова на вітер,
На всіх на світі і на себе злий,
І так замислився, що й не помітив,
Як до сторожки хлопці підійшли.

„Здорові будьте, дядьку! Це до кого
Ведете річ? Нікого ж тут нема”.
„А, здрастуйте! Та це я так... нічого”, —
Зніяковів, стривожений Кузьма.

З-під лоба глянув, — незнайомі люди,
Такі собі прості молодики,
В одного автомат висить на грудях,
А в тих рушниці і якісь скриньки.

Як золоті тризуби на кашкетах
Він запримітив, — аж повеселів.
„Прийшли провідати, як ви живете”, —
Озавсь один, що з шрамом на чолі.

Так, так, спасибі. Ну, заходьте в хату, —
Заметушивсь Кузьма, — я рад гостям,
Лише не знаю, чим вас привітати,
Немає й чарки. Ех, життя, життя!”

Вклонились партизани: „В хаті парко,
Ми краще сядемо десь в холодку.
Ви не журіться, незабаром чарку
Ми вип'ємо із вами не таку,

Не виміняну за мозоль у ката,
Не куплену за свій останній гріш,
А ту, що подарує нам достаток —
За труд, за землю, на якій стоїш.

За це ми, батьку, і взяли рушниці,
Тому, можливо, і прийшли до вас, —
Щоб вам розкрити нашу таємницю,
Щоб виконали ви один наказ.

„Ну, так сідайте, як же так стояти —
Хе-хе, не тее, в мене ж є дочка...“
„Ага! Сідаєм. Де ж вона? У хаті?“
„Ні, ні, нема“, — Кузьма перелякався:

„Проговорився за дочку, от дурень! —
Подумав, — і не хочеться брехать“.
„Ми знаємо, поїхала в Проскурів,
Як чаклуни ми, правда? Ха-ха-ха!“

Двозначно усміхнувся кулеметчик:
„Із нею уже бачилися ми“.
Аж голова ховалася між плечі
Й шеміло серце соромом в Кузьми.

Виходить, що вже їм про це відомо,
Що з німцем крутиться його дочка.
Ну, хай же вернеться вона додому,
Він сам задавить того німака,

Він сам...

„Та що це, батьку, сум між нами,
Ми ще посватаємось до дочки,
Чи віддасте?—питає той, що з шрамом, —
Та це пізніш, як згинуть німаки.

А зараз є поважніше в нас діло, —
Ви ж про УПА вже знаєте?“

„Авже ж.“

„Так от кривавим німцям захотілось
Ще більше крові нашої й пожеж.

Ну, як? Послужите ви для народу?
Нам треба випередить ворогів.
Із вірою у вашу щирю згоду
Вам доручає справу наш загін.

Сьогодні, десь опівночі, есеси
Приїдуть потягом, — прийшла нам вість,
Так от, ці скриньки треба під колеса,
Щоб кров'ю захлинувсь нежданий „гість“.

Ми і самі зробили б це охоче,
Але патрулі, чорт би їх узяв!
А ви проскочите там, як обходчик,
Із мінами побіля тих роззяв“.

„Гаразд,— сказав Кузьма,— а тільки як же?
Я ж біля цього діла не ходив“.

„Ви не турбуйтеся, ми вам покажем.
Товаришу, ану, подай сюди!“

Дивіться, гвинтик цей крутнуть направо
І догори поставити гачком.
Це штука нескладна, отак приправить
Під шпалу і присипати піском.

Поставите тоді, як гримне постріл
І спалахне ракета, — наш сигнал.
Ми ще не знаємо в годині котрій
Ітиме потяг той на перевал.

Бо, знаєте, ми зайвих жертв не хочем,
То ж обережні мусим бути ми,
Щоб, часом, інший потяг не наскочив,
Що йтиме, може, з нашими людьми.

Але не забувайте! Ваші міни
Сьогодні вирішать великий чин.
Ідеться тут про неньку-Україну,
А ви ж її — любий, рідний син.

Як пройде потяг, — нас тоді розбито,
Сьогодні наші сили тут слабі.
А зірвете, — то значить будем жити
І завтра стане нас утрое більш.

І завтра ми ударим неодмінно,
Вливаючись до жовтосиніх лав, —
Щоб матінка Соборна Україна
Для нас навіки щастям розцвіла“.

„Навіки! — встав Кузьма, — даю вам слово,
Що виконаю з честю ваш наказ“.

„Спасибі, батьку, і бувай здоровий!
Ще прийдемо у гості ми до вас“.

По-батьківському їм потиснув руки,
А як ішли — їм путь перехрестив...
І жевріла в душі солодка мука
Збагнутого обов'язку й мети.

ПІСНЯ,
яку співали партизани, вертаючись
від Кузьми

Гей, у лісі, як на Січі,
Ходить слава бойова.
А чого ж то в козаченька
Похилилась голова?

А чого ж то він учора
Поривався в грізний бій?
А чого ж то він сьогодні
Ходить, наче сам не свій?

Гей, ми знаєм, добре знаєм:
Рвався першим він у бій, —
Щоб побачити скоріше
Ніжні очі голубі.

Ще й до серця пригорнути
І в уста поцілувать,
Розповісти, як на Січі
Ходить слава бойова.

Гей, ми знаєм, добре знаєм
Чом нахмурив ти чоло:
Подала дівчина хустку
Вже другому, як на зло.

Не журися, не печалься, —
Не один ще гряне бій,
Ще зустрінеш і для себе
Ніжні очі голубі.

Ще ми вийдемо із лісу
В наші села і міста,
Ще засяє Україна,
Як зірниця золота.

Гей, у лісі, як на Січі,
Ходить слава бойова.
В молодого козаченька
Просвітіла голова.

ГРОЗА

Находив вечір. В небі голубому
Затьмарювалось із усіх кінців,
І вітровій летів назустріч грому,
І зорі гасли, наче каганці.

Між соснами шугали сонні птиці
І кажани чіплялись за гілки.
Щербатою стрілою блискавиці
Розколювали тучі на шматки.

І вмить залопотіли листям краплі,
За ними злива ринула на діл.
І морщились дерева, що, як чаплі,
Стояли на одній нозі в воді.

Крутився вітер, тюпав по калюжах,
Розбризкуючи піну на кущі...
Ішов Кузьма, безсилий і недужий,
Путею йшов в набряклому плащі.

Він гнівався, шалів і непокоївсь,
І плуталися ноги в спориші...
Стрічалася гроза з його грозою
На самім дні розбитої душі.

Що скаже він Оленці, як зустріне?
Надійде ж швидко потяг той, мабуть.
Ось тут в куцах він заховає міни
І надлама гілля, щоб не забуть.

Зійти їй допоможе й хай додому
Іде собі. Вона вночі сама,
Напевно, збудиться від того грому,
Що німцям у руках несе Кузьма.

Він не бажає зла своїй дитині,
Хай так собі не думає. О, ні!
Але хай знає, що на Україні
Не мусить бути місця сатані.

Кузьма повеселів, розвіявсь острах
І розпливлися мислі навісні...
Та раптом в темені ударив постріл
Й розсипалась ракета в вишині.

Здригнувсь Кузьма. Протер полою очі:
„Так, так, ракета, — подають сигнал, —
Приклав до рейки вухо, — вже гуркоче,
Ах, Боже мій, в цім потязі ж вона,

Моя Оленка! Що ж тепер робити?“
Дививсь на небо, — гнівилось воно,
Дививсь на землю, — реготався вітер
І дощ шумів із вітром заодно.

Він важко дихав. Взяв у руки міни, —
Були вони важкими, наче гріх.
Лише два слова — „донька“ й „Україна“,
А вибрати одне із них не міг.

Оленка? — в пілнебессі грозовому
Сковзнулась блискавиця, наче змії...
Чи Україна? — ніч хитнулась громом
Й дощем припала до грудей Кузьмі.

Він затремтів. І прикипіли міни
Рішучістю до живавих долонь,
І два вогні — Оленка й Україна —
Перелилися у один огонь.

І стало душно. В голові крутилось,
Змішались з потом краплі дощові.
Стелився дим по насипу, мов килим,
І тріскотіла жужіль у траві.

Ні, ні, не випустить із рук він міни, —
Із ними під колеса і — кінець!
З Оленкою умре, щоб Україна
Їм виплела нев'янучий вінець.

„Іди, іди, побачимо, хто дужчий,
Хто з нас уступиться кому з путі!“
А потяг мчав. Між ними простір вужчав
І виростала смерти чорна тінь.

Ось-ось вони зйдуться. Ближче й ближче...
В очах чах жах:.. іще... іще... іще, —
І загриміло, як на боевиці, —
Здригнулася земля і кров'ю вщерть

Збагрілася ворожою. Шуміла
У полум'ї, аж корчилось гілля,
Приймать чужої крові не хотіла
Подільська горда матінка — земля.

Лиш місяць погляд кинув блідосивій
На чорні трупи і на кров, немоб
Шукав між нею ту святу краплину,
Що пролилася мужньо за любов.

ПІСЛЯГРОЗЗЯ

Вона приїхала ще перед ранком
І знала наперед уже, чому
Цей потяг не дійшов до полустанку, —
Там зірвано, там спалено чуму,

Чуму німецьку, що ішла пожерти
Найкращий цвіт подільської землі,
Та зупинив її ціною смерти
Незнаний лицар, що не пожалів

Своє життя підкинуть під колеса,
Аби спинити хижий ешелон.
Згоріли й подавилися есеси,
Свої лишивши кості для ворон.

Про все Оленці розповіли люди,
Та не сказали, хто ж він, той козак,
Що мужньо так підставив смерті груди
І що загинув незвичайно так.

Не йшла, а бігла: „Боже мій, а тато ж?
Гадає, що в живих мене нема.
Виходив, мабуть вчора зустрічати
Й тепер від горя мучиться дарма.

Нічого, рідний мій, хороший тату,
Порадує тебе донька твоя...
Сьогодні вже про все ти будеш знати,
Чого в Проскурів вирушила я;

Як звістку подала я партизанам,
Їх попередивши про ешелон;
Як Ганса завела в сліпу оману,
Коли із ним сідала у вагон;

І як втекла від нього наостанку,
На другій станції... — Все розповім,
Що я — вже українська партизанка,
І йду у ліс в запалі бойовім“.

Так мріяла Оленка у дорозі,
Зітхаючи тривожно щоразу,
Й не зчулась, як дідок над'їхав возом:
„Сідай, дитинко, трохи підвезу!

Сідай он-там, де м'якше, — на рогожку.
Но-но, булані!

А тобі ж куди?“

„Та я до полустанку, до сторожки“.
„Ага, це звідси буде три версти“.

Вона мовчала. Дід був балакучий,
Розповідав їй він про се, про те, —
Який буває дощ з якої тучі,
Як пустоцвітом яблуня цвіте,

І як йому наврочила ворожка, —
Із вулика утік вже п'ятий рій...
„Ну, а чого ти йдеш у ту сторожку,
Коли ж тепер нема нікого в ній?

Хіба ж не чула ти, як рвались міни
Під ніч учора? Ну і молодець!
Це про Кузьму я — добрий був покійник,
Хай царство дасть йому наш Бог-отець!”

Оленка скрикнула і впала навznak.
Спинив дід коні: „Що тобі? Свят-свят!”
Шепочучи молитву невиразну,
Він коні швидко повернув назад.

...Аж у селі очуняла. І горе
Понесла в ліс, щоб розтопить вогнем...
Прозорі хмари в небі, як прапори
Схилялись низько над її жалем.

ЕПІЛОГ

На хрестику березовім віночок,
На дощечці, прибитій до стовпа:
„Тут упокоївся Кузьма-обходчик.
Героям слава! Хай живе УПА!“*)

Схилилася Оленка на коліна, —
Молитву шепче й сліз не витира...
Шумить печалю синьою барвінок,
І дише вічністю земля сира.

А пісня гев колишеться в тумані,
І чути зброї й збруї передзвін, —
В похід сідлають коней партизани,
І жде Оленку бойовий загін.

1946 р.

*) Такий напис дійсно був над могилою, яку бачив автор, і поданий він тут без жадних змін.

ЗМІСТ

	стор.
Кузьма	7
Сон Олешки	13
Війна	17
Чорний гак	22
Кохання	26
Минули дні	28
Тінь Кармелюка	32
Подільянка	34
1943-й рік	36
Весна	40
Гість з Волині	44
Помста	50
Сміх	53
Прозріння	58
Передгроззя	62
Пісня	68
Гроза	70
Післягроззя	74
Епілог	77

Ціна 6 н. м.

